

Soort artikel: Recensie

Het ervaringstheater van Dries Verhoeven

Koop een kaartje voor de wereld

door Marijn van der Jagt

Dries Verhoeven maakt voorstellingen zonder podium en buiten de theaterzaal: in een museum, in de open lucht, of in een hotel met veertig kamers en een spiegelplafond verleidt hij de toeschouwer om iets van zichzelf te geven.

Wel eens een uur lang door een stad gelopen, achter een volstrekt onbekende aan? In het buitenland misschien, achter een gids die de weg weet. Maar deze gids doorkruist hele buurten zonder ook maar één keer stil te staan of ergens op te wijzen. Hij weet dat hij gevolgd wordt, maar hij kijkt niet om. In een stevig wandeltempo legt hij een route af langs winkeltjes en voetbalpleintjes in de Utrechtse wijk Lombok. In het voorbijgaan aait hij kinderen over de bol, soms heft hij zijn arm in een joviale groet - ze zijn hier gewend aan zijn verschijning. Meermalen per dag komt hij langs, met een paar meter achter hem steeds een andere persoon.

De kinderen zullen niet vermoeden dat ze onderdeel zijn van een theatervoorstelling. De persoon achter de gids is namelijk een toeschouwer die een kaartje heeft gekocht. Een kaartje voor eh... de wereld. Want dat is wat de zwijgende gids eigenlijk toont: het dagelijkse leven in een stadswijk waar veel allochtonen wonen en waar geen toerist om een rondleiding zal vragen. Maar waar de gids, die net zo'n donkere verschijning is als de kinderen die hij over de bol aait, rondloopt alsof hij er thuis is. Niet hij is hier de onbekende, maar jij.

Aanraken mag

Niemandland is de titel van dit project van Dries Verhoeven. Het is de vijfde bijzondere productie die Verhoeven in de afgelopen jaren op touw heeft gezet. Het zijn voorstellingen, maar ze spelen zich niet af in een theaterzaal. Wel in een museum, buiten in de openlucht, of in een speciaal gefabriceerd hotel met veertig kamers. Ze worden vooral gepresenteerd op festivals - zojuist stond er een in Motel Mozaïque in Rotterdam, en straks hebben Festival a/d Werf en de Tam Tam-weken van Toneelgroep Amsterdam een 'Dries Verhoeven' op het programma. En ook op buitenlandse festivals is de Nederlander momenteel een graag geziene gast. In Boedapest heeft hij de afgelopen weken De Grote Beweging uit 2002 heropgevoerd, een voorstelling in een container op een druk stadsplein, waarin het publiek via een projectiescherm de werkelijkheid buiten bekijkt, maar dan voorzien van een poëtisch commentaar dat alles nieuw en anders maakt. Daarna is Verhoeven naar Hannover gereisd om voorbereidingen te treffen voor Niemandland dat daar in juni zal spelen. Wat Dries Verhoeven maakt, kun je 'ervaringstheater' noemen. Een term die de laatste jaren wordt gebruikt voor de vele voorstellingen die het publiek op een speciale belevenis trakteren. Een busreis, een nachtelijke boswandeling, een avontuur door een labyrint waarbij je een rugzak vol opdrachten meekrijgt of in een stikdonkere ruimte waar aanraken mag. Maar wat de projecten van Dries Verhoeven onderscheidt, is de mooie balans die hij vindt tussen vorm en inhoud, tussen zintuiglijkheid en beschouwing. Hij verzint steeds nieuwe manieren om de toeschouwer méé te laten vertellen. Hij verleidt je om iets van jezelf te geven. En wat je terugkrijgt, is mede jouw eigen verhaal. Voor

Verhoeven is het theater een plek waar de toeschouwer werkelijk invloed heeft op wat er gebeurt. 'Ik wil iets maken waarbij het écht uitmaakt dat jij er bent,' zegt hij als hij tussen zijn buitenlandse werkreizen even in Amsterdam is.

Spiegellabyrint

Verhoevens meest spectaculaire productie is U bevindt zich hier, het hotel met veertig kamertjes. Een voorstelling die voornamelijk liggend wordt ondergaan. Elke toeschouwer krijgt een eenpersoonskamer toegewezen met een uitnodigend bed. Wie zich neervlijt op de heerlijk frisse lakens is alleen met zichzelf. Letterlijk, want het plafond is één grote spiegel. Maar het is alsof Verhoeven dit isolement alleen heeft gecreëerd om het later weer op te heffen. Tijdens het verblijf in het kamertje wordt het spiegelplafond, dat zich uit blijkt te strekken over het hele hotel, heel langzaam omhoog getrokken. Een magische ervaring: eerst zag je alleen jezelf liggen, maar langzamerhand biedt de spiegel zicht op alle omringende kamertjes, waar óók allemaal mensen in hun eentje naar het plafond liggen te turen. Eindeloos zou je kunnen kijken naar dit spiegellabyrint, naar wat anderen doen als ze alleen zijn. En als in alle kamertjes de lichten uitgaan en de 'hotelbewoners' door medewerkers op kousenvoeten liefdevol zijn toegedekt, ontstaat er een groot gevoel van verbintenis met al die anderen die naast je wakker zijn, met wijdopen ogen in het donker. De titel U bevindt zich hier, wat aanvankelijk een knipoog leek naar de mededeling die je aantreft op een stadsplattegrond, krijgt betekenis in het verhoogde bewustzijn dáár te zijn, in dat hotel, op die ene middag of avond, te midden van mensen die net als jij even ademloos beseffen dat dit het leven is, hier en nu.

Schaamteloze lichamen

De constructie die Verhoeven voor deze voorstelling ontwierp en fabriceerde, is verbazingwekkend omvangrijk en ingenieus. Maar voor de maker zelf is het niet zo bijzonder. Hij is opgeleid als decorontwerper, aan de kunstacademie van Maastricht. Een vierjarige opleiding, die hij heel degelijk en technisch noemt. Ontwerpers krijgen opdrachten om decors te maken voor opera's, en voor toneelstukken in de schouwburgzaal. 'Je leerde daar om heel groot te denken.' Maar wat Verhoeven tegenstond, was de nadruk die de opleiding legde op imponeren, en op de decoratieve kant van het ontwerpen. Hij ontwikkelde daar 'een soort woede' tegen het decor als versiersel, als een louter indrukwekkende omgeving. Naarstig begon hij te zoeken naar manieren om vormgeving drager te laten zijn van een inhoud. Hij liep stage bij Jan Versweyveld, de rechterhand en partner van Ivo van Hove, die zo goed in staat is om een voor een toneelstuk betekenisvolle ruimte te scheppen zonder dat daar geschilderde achtergronden of abstracte objecten bij komen kijken. 'Bij Versweyveld zag ik dat vormgeving een essentieel onderdeel kan zijn van de dramaturgie, dat het de drager kan zijn van een grotere gedachte.'

Hij werkte samen met Marcus Azzini en met Lotte van den Berg, regisseurs die ook op zoek zijn naar een andere verhouding tussen acteurs en toeschouwers. Hij maakte decors waarin de gebruikelijke afstand tussen zaal en podium werd doorbroken, maar had altijd het gevoel dat hij nog vérder kon gaan. Dat er nog te veel in de weg stond om het publiek echt in contact te brengen met de inhoud van de voorstelling. Zo wilde hij van de bewondering af die acteurs afdwingen met hun getrainde stemmen, hun schaamteloze lichamen en hun krachtige persoonlijkheden. Toneelspelers kunnen nog zulke diepzinnige uitspraken doen en zulke betekenisvolle handelingen tonen, bij het applaus krijg je toch altijd 'een circusgevoel', zoals Verhoeven het uitdrukt. 'Ik heb nog nooit iets gemaakt waarbij er aan het eind geapplaudisseerd wordt.'

Jouw levensverhaal

Bij de voorstellingen die hij zelf maakt en bedenkt, is er voor acteurs met een groot ego niet veel te halen. Toneelspelen wordt gereduceerd tot het begeleiden van toeschouwers, het toedekken van iemand in een bedje, het gidsen van een persoon die achter je loopt langs een nauwkeurig uitgestippelde route. 'Het is heel verleidelijk om als acteur toch te proberen

de voorstelling mooier te maken. Ik had daar ook last van toen ik zelf meespeelde in U bevindt zich hier. Maar ik verwacht van acteurs een grote bescheidenheid.'

Bij Sporenonderzoek (2005) kon het publiek de acteur niet zien, alleen maar horen, door een mobiele telefoon. In de openbare ruimte van het Utrechtse Spoorwegmuseum creëerde Verhoeven een uiterst intieme 'binnenruimte' die slechts betreden werd door die ene toeschouwer en de acteur aan de andere kant van de lijn. Er werd geen bandje afgespeeld. In de telefonische uitwisseling ontstond een wezenlijk gesprek. De acteur gaf niet alleen praktische opdrachten voor het doorlopen van een parcours in het museum, maar stelde ook vragen over plekken uit de jeugd van de toeschouwer en in het bijzonder over een route die hij of zij vroeger vaak had gelopen. Bijzonder was de gedetailleerdheid van de vragen; de telefoonstem wilde precies weten hoe het tapijt aanvoelde in de gang waar jij als kind liep, en hoeveel treden je moest afdalen om op de stoep te komen.

Van een anoniem publiekslid werd de toeschouwer tot een uniek individu gemaakt. De focus werd verlegd van de acteur met zijn/haar bijzondere vaardigheden, persoonlijkheid en verschijning, naar het leven van de toeschouwer dat glans kreeg door de onverwachte, geconcentreerde aandacht ervoor. En de 'reisleader' dirigeerde de toeschouwer niet alleen door de onbekende ruimten van het Spoorwegmuseum, maar ook naar binnen, naar de landkaart van het geheugen waar jij als toeschouwer nodig bent omdat alleen jij er de weg weet. Aan het eind van het telefoongesprek vertelde de acteur een verhaal. De rolverdeling was weer traditioneel: toeschouwer luisterde, de toneelspeler sprak een tekst uit. Maar het verhaal dat klonk, was geen monoloog uit de wereldliteratuur. Het was een stukje van jouw levensverhaal, dat jij had gegeven en dat je nu terugkreeg, verteld door iemand die heel erg goed naar je had geluisterd.

Verleidingskunst

Ook bij Uw Koninkrijk Kome van Dries Verhoeven is de acteur die het woord neemt alleen maar te horen. De voorstelling speelt zich af in een piepkleine trailer met aan elke kant een ingang. Van binnen is de ruimte in twee helften opgedeeld, gescheiden door een wand van doorzichtig glas. Even denk je dat de persoon aan de andere kant van het glas een acteur is, en de wand dus de scheidslijn tussen 'zaal' en 'podium'. Maar als er over geluidsboxen een stem klinkt, is dat een verteller, die eerlijk toegeeft dat hij of zij niet degene is die jij ziet. Tegenover je zit een persoon die net zo weinig heeft voorbereid als jij. Het is iemand die jouw onzekerheid spiegelt, en de tekst die klinkt, benadrukt dat: 'Mag ik je één ding zeggen? Probeer niet bang te zijn voor me, ik vind het ook eng.' Een minuut of twintig kijk je in de ogen, naar de handen en naar het verlegen lichaam van een onbekende. 'In het theater weerspiegelen we elkaars vlees en bloed,' schreef de Amerikaanse auteur James Baldwin ooit. En tot die essentie brengt Dries Verhoeven het theater terug.

Uw Koninkrijk Kome bevat de zachte verleiding die een voorwaarde is voor al het ervaringstheater. Barse bevelen en te vreemde opdrachten zouden de toeschouwer afschrikken, en je ziet dat theatermakers in Nederland die omzichtige verleidingskunst steeds beter beheersen. Maar in het werk dat Dries Verhoeven de afgelopen jaren maakte, klinkt naast die zachte verleidingskunst ook iets anders door: de behoefte om de toeschouwer kritische vragen te stellen. Hoe groot is jouw wereld eigenlijk? Wil je jouw burens wel leren kennen? Hoe nieuwsgierig ben je naar het leven van een ander? En ben je wel zo gastvrij als je denkt?

De stadswandeling Niemandland zet deze vragen op een prachtige manier op scherp. De gidsen die de toeschouwer zwijgend door een multiculturele stadsbuurt loodsen, zijn geen professionele acteurs. Het zijn allemaal mensen die relatief nieuw zijn in het land waar de voorstelling wordt gespeeld. 'Ze moeten zelf wel eens het gevoel hebben in een "niemandland" te wonen,' aldus Verhoeven.

Aan het begin van de wandeling krijgt de toeschouwer een koptelefoon op, net zo een als de gids draagt. Als daar muziek uit klinkt, zie je de gids voor je met die muziek

meebewegen - jullie horen dus hetzelfde. 'Dit ben ik,' zegt een stem in je oor als je aan het begin van de wandeling heel even de gids mag aankijken. 'Dit zijn mijn handen. Dit zijn mijn benen. Dit is mijn gezicht. Dit is geen kostuum. Dit is geen Nederlands uiterlijk.' Maar ook hier behoort de stem niet toe aan degene die vóór je staat. Er wordt námens hem of haar gesproken. En gedurende de wandeling krijgt de toeschouwer allerlei mogelijke verhalen te horen over de vreemdeling die jij op een paar meter afstand volgt. Die tussenruimte is het werkelijke niemandsland tussen jou en de ander. Maar bij het woordloze afscheid van de zwijgende gids is het troostrijke gevoel dat er een verbond is gesmeed. Dat jullie samen iets hebben meegemaakt dat taal- en cultuurverschillen overstijgt. Of, om met Dries Verhoeven te spreken: 'Soms heb je afstand nodig om nabijheid te kunnen ervaren.'

Info

'Uw Koninkrijk Kome' is 8 t/m 16 mei op het Tam Tam Festival: www.toneelgroepamsterdam.nl; 'De Grote Beweging' is 21 t/m 30 mei in Utrecht: www.festivalaandewerf.nl; 'U bevindt zich hier' speelt de komende zomer in o.a. Antwerpen: www.driesverhoeven.nl

Wil je jouw burens wel leren kennen? De stadswandeling Niemandsland zet vragen op een prachtige manier op scherp

Gids die de wereld toont Dries Verhoeven maakt ervaringstheater

Spiegellabyrint Bij de voorstelling U bevindt zich hier is het plafond één grote spiegel

Credits

Copyright © 2009 Weekbladpers Tijdschriften (Ja)